

Józef Wroceński

Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich w aspekcie historyczno-prawnym

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 29/3-4, 209-231

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF WROCEŃSKI SCJ

KONGREGACJA ZAKONÓW I INSTYTUTÓW ŚWIECKICH W ASPEKTCIE HISTORYCZNO-PRAWNYM

Treść: Wstęp — I. Powołanie, pierwotna struktura i zadania. 1. Kongregacja *super consultationibus Regularium*. 2. Kongregacja Biskupów i Zakonników. 3. Kongregacja *super statu Regularium*. 4. Kongregacja *super disciplina Regularium*. — II. Ustanowienie Kongregacji Zakonników. — III. Kongregacja w świetle przepisów Kodeksu z 1917 r. — Zakończenie.

Wstęp

„Już od początku byli w Kościele zarówno mężczyźni jak i niewiasty, którzy chcieli przez praktykę rad ewangelicznych z większą swobodą iść za Chrystusem i wierniej Go naśladować, prowadząc na swój sposób życie Bogu poświęcone. Wielu spośród nich z natchnienia Ducha Świętego prowadziło życie pustelnicze lub tworzyło rodziny zakonne, które Kościół chętnie objął swą powagą i zatwierdził”¹.

W ten sposób powstały w Kościele różnego rodzaju formy życia zakonnego przystosowane do współczesnych warunków. Życie zakonne zawsze podlegało władzy Kościoła. Początkowo władzę tę wykonywały sobory, synody czy poszczególni biskupi. Dopiero w późniejszym okresie, gdy powstawało coraz więcej zakonów obejmujących swym zasięgiem cały Kościół, zaistniała konieczność utworzenia przy Stolicy Apostolskiej organu centralnego, który by w zakresie ogólnokościelnym zajmował się sprawami dotyczącymi zakonów. Stało się to aktualne zwłaszcza po Soborze Trydenckim, gdy oprócz dawnych zakonów ścisłych zaczęły powstawać najpierw zgromadzenia, a potem stowarzyszenia zakonne. Wspomniany organ centralny, istniejący również dziś, w ciągu wieków przechodził różne przeobrażenia.

Obecna Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich ma długą i bogatą historię sięgającą swymi początkami XVI wieku. Od tamtej pory kilkakrotnie zmieniano jej nazwę, stopniowo modyfikowano wewnętrzną organizację i kompetencje oraz usprawniano procedurę. Szczególnie bogatą i zawiłą historię ma omawiana dyka-

¹ Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, n. 1. W: Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, tekst łac.-pol., Poznań 1968.

steria w okresie od pontyfikatu papieża Sykstusa V (1585—1590) do papieża Piusa X (1903—1914). Dlatego też, w celu uniknięcia niejasności odnośnie do terminologii, zrodziła się konieczność posługiwania się urzędowymi nazwami w języku łacińskim, stosowanymi na jej określenie w dokumentach Stolicy Apostolskiej. Najważniejsze jednak zmiany, zarówno gdy chodzi o organizację i kompetencję, jak i o procedurę, wprowadziły następujące dokumenty: konstytucja apost. *Immensa aeterni Dei* papieża Sykstusa V z 22 stycznia 1587 r.², konstytucja apost. *Sapienti consilio* papieża Piusa X z dnia 29 czerwca 1908 r.³, Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Benedykta XV w 1917 r. oraz konstytucja apost. *Regimini Ecclesiae Universae* z 15 sierpnia 1967 r. wydana przez papieża Pawła VI⁴.

Przedstawienie dawnej struktury i zadań Kongregacji oraz ukazanie ich ewolucji aż do ostatniej reformy jest celem niniejszego opracowania. Zostało ono podzielone na trzy części, które wyodrębniają w historii Kongregacji kolejne etapy zmian wyznaczone przez dokumenty papieskie.

I. Powołanie, pierwotna struktura i zadania

1. Kongregacja „*super consultationibus Regularium*”

Początków Kongregacji można upatrywać w działalności papieża Grzegorza XIII, który ustanowił instytucję o prostej nazwie — *Commisio* — „Komisja” dla załatwiania spraw spornych, na ogół dotyczących przywilejów, między biskupami a zakonnikami oraz między samymi zakonnikami różnych zakonów. Składała się ona z pięciu kardynałów i działała u boku istniejącej już Kongregacji *super consultationibus Episcoporum*, która została erygowana przez tegoż papieża kilka lat wcześniej⁵.

Wspomniana „Komisja” zmieniła wkrótce swoją nazwę i występuje jako Kongregacja *super consultationibus Regularium*. Zmiany

² *Bullarium diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum Pontificum*, VIII, Taurinensis 1857—1885, s. 985—999). W dalszym cytowaniu będzie stosowany skrót: BRT.) Niektórzy autorzy, np. N. Del Re, *La Curia Romana, lineamenti storico giuridici*, Roma 1970 oraz niektóre encyklopedie jako datę ogłoszenia tej konstytucji podają 22 I 1588 r. Natomiast dokument papieski nosi datę 22 I 1587 r., taki rok ogłoszenia konstytucji podaje konstytucja apost. *Sapienti consilio* papieża Piusa X oraz autorzy, np. M. Coronata, *Institutiones iuris canonici*, t. I, Torino 1960, s. 391; M. Zurowski, *O duchowieństwie w szczególności*, Warszawa 1970, s. 136.

³ AAS 1(1909) 7—19.

⁴ AAS 59(1967) 885—928.

⁵ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 330; D. Bouix, *Tractatus de Curia Romana*, Parisiis 1859, s. 219.

tej dokonał papież Sykstus V przez breve *Romanus Pontifex* z 17 maja 1586 r.⁶ Dokument papieski sprecyzował jej kompetencje i od tej chwili miała być stałym organem upoważnionym do załatwiania spraw ściśle związanych z zakonnikami.

W tym pierwszym okresie istnienia Kongregacja składała się, jak już wyżej wspomniano, z pięciu kardynałów — podobnie jak Kongregacja *super consultationibus Episcoporum* — i miała swego Przewodniczącego. Jednak w tym samym roku (1586) obie Kongregacje zostały łączone, otrzymując wspólnego Przewodniczącego i jednego Sekretarza⁷. Przewodniczącemu przysługiwał tytuł Dziekana, ponieważ był nim najstarszy z grona kardynałów wchodzących w skład poszczególnych Kongregacji⁸.

Ważnym momentem w dziejach Kurii Rzymskiej, w tym także w historii omawianej dykasterii, było wydanie przez papieża Sykstusa V konstytucji apot. *Immensa aeterni Dei* w dniu 22 stycznia 1587 roku⁹. W dokumencie tym papież zachował Kongregację, wyliczając ją wśród innych piętnastu, które ustanowił, na jedenastym miejscu. Stąd jej pełna nazwa brzmiała: *Congregatio undecima pro consultationibus Regularium*.

Konstytucja *Immensa aeterni Dei* potwierdziła wszystkie uprawnienia nadane dotychczas Kongregacji, a także autorytet i władzę należących do niej kardynałów, ale też dokładniej określiła cel i kompetencje. Zadaniem pięciu kardynałów stanowiących skład osobowy Kongregacji było rozwiązywanie sporów i udzielanie odpowiedzi na przedstawione im wątpliwości¹⁰. Dokument papieski dokładnie nie wylicza dalszych osób (urzędników) należących do Kongregacji, jednak jest raczej rzeczą pewną, że — tak jak inne Kongregacje — i ta miała swego Sekretarza¹¹.

Na mocy konstytucji *Immensa aeterni Dei* wszystkie Kongregacje mogły posiadać grono Konsultorów¹², jednak autorzy są zgod-

⁶ *Analecta iuris pontifici*, 8(1855), kol. 1371—1373.

⁷ Por. A. Gutierrez, *De organica constitutione S. C. Episcoporum et Regularium necnon S. C. de Religiosis*, *Commentarium pro Religiosis et Missionariis* 42(1961)6.

⁸ Por. tamże.

⁹ BRT, VIII, s. 985—999.

¹⁰ Konst. *Immensa aeterni Dei*. *Congregatio undecima pro consultationibus regularium*, § 1: „Quinque alios cardinales delegimus, quibus facultatem concedimus ut regularium, claustralium Mendicantium, non Mendicantium, hospitaliariorum et militarium, possidentium et non possidentium, cuiusvis demum Ordinis sint, controversiis, dubitationibus consultationibusque propositiis respondeant”.

¹¹ BRT, VII, s. 997: „Itidem cardinales dictarum congregationum proprios singillatim habeant secretarios, ab eisdem libere deputandos, et ad res, quae in dies geruntur, annotandas, et in publicam formam, si opus fuerit, redigendas”.

ni, że omawiana Kongregacja nie miała takiego zespołu przed rokiem 1834¹³.

Odnośnie do spraw podlegających kompetencji Kongregacji dokument papieski stwierdzał, że kardynałowie należący do niej mieli jurysdykcję załatwiania spraw powstających między zakonami zarówno o zakresie powszechnym, jak i lokalnym. Ponadto Papież upoważnił Kongregację do zezwalania zakonnikom na przechodzenie do innego zakonu, ale pod warunkiem, że będzie on „ostrzejszy”¹⁴. Kongregacja rozpatrywała też nie tylko sprawy zakonników apostatów lub usuniętych z zakonu, lecz także pozostających poza klasztorem, z możliwością, w razie potrzeby, nakładania odpowiednich kar¹⁵. Do zakresu jej kompetencji należało również czuwanie nad wykonaniem papieskich zarządzeń powizytacyjnych lub innych wydanych przez papieża, troszczenie się, aby zakonnicy prowadzili życie na właściwym poziomie. W razie potrzeby Kongregacja mogła przeprowadzać za zezwoleniem papieskim wizytacje¹⁶.

Kardynałowie Kongregacji mieli czuwać, by podwładni okazywali posłuszeństwo przełożonym, a ci — by byli ojcami dla swoich podwładnych. Mieli również służyć wszystkim zakonnikom pomocą i wsparciem, ażeby mogli bez przeszkód podejmować gorliwe życie zakonne¹⁷.

Co do personalnego zakresu kompetencji konstytucja apost. *Immensa aeterni Dei* stwierdzała, że Kongregacja rozciąga swoją troskę zarówno na zakony męskie, jak i żeńskie (mniszki)¹⁸. Niektóre jednak sprawy dotyczące zakonników były wyjęte spod jej kompetencji. I tak jeśli powstały wątpliwości między biskupami i zakonnikami odnośnie do zarządzeń Soboru Trydenckiego lub ich interpretacji, należało je kierować do Kongregacji Soboru¹⁹. Natomiast sprawy, które ze względu na szczególne okoliczności należało zachować w tajemnicy, np. zwalniane ze ślubów, rozpatrywało Święte Oficjum²⁰.

Konstytucja apost. *Immensa aeterni Dei* nie podawała żadnych

¹² Por. tamże.

¹³ W tym roku został wydany dekret powołujący grono Konsultorów i określający ich zadania. Potwierdzają to także autorzy, np. D. Bouix dz. cyt., s. 220; A. Bizzari, *Collectanea in usum Secretariae S. C. Episcoporum et Regularium*, Romae 1885, s. 10.

¹⁴ BRT, VIII, s. 993.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 994.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. U. Navarrete, *Commentarium (in litteras apostolicas M. P. „Integrae servandae” datas)*, Periodica de re morali canonica liturgica 55(1966)621.

wskazań dotyczących sposobu działania Kongregacji. Należy więc sądzić, że dokument ten nie chciał stanowić ostatecznych rozstrzygnięć, pozwalając w ten sposób na dokonywanie odpowiednich usprawnień zależnie od aktualnych potrzeb.

2. Kongregacja Biskupów i Zakonników

Krótko po promulgacji konstytucji apost. *Immensa aeterni Dei* Sykstusa V została powołana do istnienia nowa Kongregacja, do kompetencji której należały sprawy zakonne. Ma ona swoje związki z Kongregacją omówioną wyżej, jednak by ukazać genezę Kongregacji Biskupów i Zakonników, wydaje się rzeczą pożyteczną szerzej naświetlić tło historyczne faktów, które doprowadziły do jej powstania.

Papież Pius V powołał specjalną komisję kardynalską, która miała za zadanie zbadanie stosunków panujących w patriarchacie w Aquilei, gdzie stwierdzono poważne nadużycia w zakresie dyscypliny kościelnej. Za pontyfikatu tego papieża, w 1570 r., został posłany tam wizytator apostolski, aby położyć kres owemu rozluźnieniu dyscypliny wśród kleru diecezjalnego i zakonnego. Następca papieża Piusa V, Grzegorz XIII, nie przerwał prac Komisji, widząc jej pożyteczność, jednak zarządził, aby biskupi w sprawach dotyczących własnych diecezji zwracali się do Kongregacji Biskupów, która w roku 1576 zaczęła funkcjonować jako stały organ pod nazwą Kongregacji *super consultationibus Episcoporum*²¹.

W dziesięć lat później wynikły spory pomiędzy biskupami a zakonnikami dotyczące przywilejów. Wówczas papież Sykstus V w roku 1586 powołał do istnienia stały organ do załatwiania wszystkich sporów i spraw dotyczących zakonników — omówioną już Kongregację *super consultationibus Regularium*²².

Jak widzimy, reforma przeprowadzona przez papieża Sykstusa V wyodrębniła te dwie Kongregacje, określając odrębne kompetencje i własny skład personalny każdej z nich. Jednak w krótkim czasie zostały one ponownie połączone. Unia ta, według niektórych autorów, została dokonana już w 1593 r., kiedy po śmierci Kardynała Prefekta Kongregacji *super consultationibus Episcoporum* jego obowiązki i zadania przejął Prefekt Kongregacji *super consultationibus Regularium*²³. Poważniejsze argumenty zdają się jednak przemawiać za tym, że owa unia miała miejsce dopiero w roku 1600²⁴, za pontyfikatu papieża Klemensa VIII. W jej wyniku

²¹ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 330.

²² Por. tamże.

²³ Por. A. Gutierrez, art. cyt., s. 7.

²⁴ *Fontes Codicis Iuris Canonici*, IV, n. 1583, jako datę tego wydarzenia podają rok 1600. Jednak co do tej daty istnieją rozbieżności wśród autorów. Tak np. A. Bizzari, dz. cyt., s. 15 i N. Del Re,

wszyscy kardynałowie obu Kongregacji zostali złączeni w jedno grono pod jednym Prefektem i jednym Sekretarzem. Wtedy właśnie Kongregacja przyjęła nazwę *Sacra Congregatio negotiis et consultationibus Episcoporum et Regularium praeposita*. Ze względów praktycznych nazwę skrócono do *Sacra Congregatio Episcoporum et Regularium*, czyli Kongregacja Biskupów i Zakonników²⁵.

Struktura osobowa nowej Kongregacji została poszerzona ze względu na szerszy zakres spraw należących do jej kompetencji. Na czele stanął Kardynał Prefekt, którym był najstarszy z 24-osobowego grona kardynałów²⁶. Istniał również urząd Sekretarza i Podsekretarza oraz urząd Audytora, który uczestniczył w sprawach kryminalnych i spełniał obowiązki sędziego relatora albo instruktora — były to jednak obowiązki inne niż obowiązki Kardynała Relatora²⁷. Audytor pomagał w prowadzeniu procesu i w rozwiązywaniu wątpliwości oraz uczestniczył w przygotowywaniu pism zmierzających do zatwierdzenia nowych instytutów i ich konstytucji.

Autorzy zgodnie potwierdzają, że w tym czasie byli już w Kongregacji urzędnicy niżsi, między nimi sędzia relator dla przestępstw przekazanych apelacyjnie do Kongregacji²⁸. Papież Benedykt XIII wprowadził urząd *Procurator generalis fisci*, do którego obowiązków należała obrona decyzji niższych instancji, tj. Kurii biskupich w sprawach dotyczących osób duchownych diecezjalnych²⁹. Znajdujemy również wzmiankę o Notariuszu Kongregacji. Z jego udziałem była przygotowywana instrukcja w procesach spornych³⁰.

Za czasów papieża Grzegorza XVI w 1834 r. zostało powołane grono konsultorów, których obowiązki i rację ustanowienia określa dekret papieski: „aby mogli w wątpliwościach, w których są pytani, swoją opinię wyłożyć”³¹.

Mniej więcej w tym samym czasie pojawia się nowy urząd o nazwie *Summista*, do obowiązków którego należało sporządzanie konsultacji wydawanych drukiem, a także relacje o sprawach cywilnych, które miały być załatwione podczas Kongregacji Plenar-

dz. cyt., s. 164, jako datę owej unii przyjmują rok 1601, a V. Martin, *Les Congrégations Romaines*, Paris 1930, s. 120 nie jest pewien i podaje dwie daty: rok 1600 albo 1601.

²⁵ Por. E. Sztáfrowski, *Kuria Rzymska*, Warszawa 1981, s. 132.

²⁶ Por. D. Bouix, dz. cyt., s. 219.

²⁷ Por. A. Gutierrez, art. cyt., s. 8.

²⁸ Por. między innymi N. Del Re, dz. cyt., s. 333; D. Bouix, dz. cyt., s. 220.

²⁹ Por. D. Bouix, dz. cyt., s. 220.

³⁰ Por. tamże, s. 225.

³¹ „...super dubiis seu quaestionibus, de quibus rogarentur, sententiam suam exponere”. (Cyt. za D. Bouix, dz. cyt., s. 220).

nej³². Nieco później utworzony został jeszcze urząd Adsesora³³. Był on jak gdyby kwalifikowanym konsultorem i mógł odnośnie do opinii konsultorów żądać nowych wniosków, czyli nowego naświetlenia danej sprawy.

Oprócz wymienionych urzędników w skład Kongregacji wchodził także inni, jednak o mniejszym znaczeniu — byli to archiwista, protokolista i kasjer.

Zakres spraw załatwianych przez omawianą Kongregację był szeroki. Posiadała ona władzę zwyczajną i nadzwyczajną, czyli delegowaną (delegował oczywiście papież do poszczególnych spraw). W granicach jej kompetencji mieściło się również załatwianie niektórych spraw dotyczących biskupów i zakonników, które należały do Kongregacji Soboru, nie mogła ich jednak autentycznie interpretować.

Kongregacja miała także władzę sądowniczą, której używała najpierw jedynie w sprawach ekonomicznych albo administracyjnych, potem otrzymała również uprawnienie do zajmowania się na drodze prawnej sprawami, które były jej przedstawione przez strony sporu³⁴. Tylko niektórzy autorzy są zdania, że Kongregacja miała uprawnienia do rozpatrywania i osądzania spraw kryminalnych jako sąd apelacyjny, natomiast jest pewne, że mogła ona rozpatrywać przypadki dotyczące biskupów w każdej instancji. Ostatecznie papież Pius VII konstytucją *Post diuturnas* z 30 X 1800 r. zarezerwował dla Kongregacji *Episcoporum et Regularium* wyłączne prawo rozpatrywania spraw kryminalnych jako instancji apelacyjnej³⁵.

Na skutek wymienionych uprawnień Kongregacja była właściwa do zajęcia się zarówno wszystkimi sprawami dotyczącymi biskupów, jak i regularnej administracji poszczególnych diecezji. Jej kompetencja przejawiała się w osądzaniu spraw kryminalnych biskupów na mocy jurysdykcji zwyczajnej lub nadzwyczajnej, delegowanej przez papieża. Jako najwyższa instancja miała również uprawnienie do sądenia spraw zwyczajnych rozstrzyganych już przez biskupów w poszczególnych diecezjach i tych, z którymi zwykło się zwracać do Stolicy Apostolskiej. Wreszcie była kompetentna w zarządzaniu diecezją w wypadku, gdy biskup ordynariusz nie mógł sprawować władzy (*sede impedita*), mianując wikariuszy apostolskich³⁶.

W sprawach odnoszących się do zakonów i zakonników, oprócz tych uprawnień, które Kongregacja już miała, papież Pius VI w

³² Por. A. Gutierrez, art. cyt., s. 9.

³³ Por. tamże, s. 10.

³⁴ Por. tamże, s. 9.

³⁵ Por. tamże, s. 8.

³⁶ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 332.

konstytucji *Singulari providentia* z 5 I 1790 r. przyznał jej jeszcze inne. I tak Kongregacja zajmowała się erekcją, podziałem, jednoczeniem i znoszeniem konwentów i monasterów oraz ich konstytucjami. Dalej zajmowała się problemami, które rodziły się w ramach tego samego zakonu albo między różnymi zakonami, albo wreszcie między zakonami a osobami prywatnymi. W granicach jej kompetencji leżała również administracja dóbr, zatwierdzanie przełożonych zakonnych, udzielanie dyspens zwyczajnych czy nadzwyczajnych³⁷.

Gdy chodzi o procedurę, omawiana Kongregacja bazowała na normach ustalonych dekretem Grzegorza XVI *Cum negotia* z 1834 r., które to normy następnie uległy modyfikacjom w roku 1900³⁸.

3. Kongregacja „*super statu Regularium*”

Ta z kolei Kongregacja bierze swój początek z działalności papieża Innocentego X upamiętnionej przede wszystkim wydaniem wielu norm prawnych, które zmierzały do głębszego podkreślenia ważności i istoty życia wspólnot zakonnych. Papież zajął się dogłębnie rozwojem tych wspólnot, niektóre z nich zreformował, inne natomiast potwierdził. W tym okresie dało się zaobserwować rozluźnienie dyscypliny w wielu klasztorach, szczególnie we Włoszech, a ponadto, ze względu na niewielką liczbę członków, dochodziło niekiedy do unicestwienia celu fundacji. Taki stan rzeczy zmuszał papieża Innocentego X, do którego przy różnych okazjach kierowane były skargi, do posługiwania się metodami bardziej radykalnymi, mającymi na celu wyeliminowanie różnych nie stosowności. Działalność tę powierzył specjalnej dykasterii pod nazwą Kongregacja *super statu Regularium*, którą powołał do istnienia konstytucją *Inter cetera* z 17 XII 1649 r.³⁹

W konsekwencji Kongregacja otrzymała zadanie przebadania w różnych aspektach sytuacji każdego klasztoru. Otrzymała też władzę podjęcia w każdym poszczególnym wypadku odpowiednich przedsięwzięć w celu wyeliminowania nadużyć⁴⁰. Wynikiem jej działania było zlikwidowanie licznych wspólnot zakonnych. Papież Innocenty X konstytucją *Instaurandae* z 1652 r.⁴¹ zarządził również, aby zostały rozwiązane tylko te klasztory, które dla właści-

³⁷ Por. tamże, s. 333.

³⁸ Por. tamże, Ogromne znaczenie ma archiwum Kongregacji *Episcoporum et Regularium*. Gromadzi ono olbrzymi materiał, prawie nie publikowany, zawarty w ok. 9 tys. tomów i zawiera cenne źródło wiadomości historycznych i prawnych.

³⁹ BRT, XV, s. 646–649.

⁴⁰ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 374.

⁴¹ BRT, XV, s. 696–700.

wego rozwoju życia zakonnego nie miały możliwości utrzymania przynajmniej sześciu zakonników.

Dalszy etap historii tej Kongregacji nakreślił papież Klemens IX, potwierdzając i reorganizując ją konstytucją *Iniuncti* z 11 IV 1668 r.⁴² Po tej reorganizacji Kongregacja składała się z kilku kardynałów, z których jeden miał tytuł i funkcję Prefekta, oraz z Sekretarza. Funkcje te pokrywały się z funkcjami Prefekta i Sekretarza Kongregacji Biskupów i Zakonników. W skład Kongregacji wchodziła także pewna liczba urzędników niższego stopnia⁴³.

Należy zaznaczyć, że terytorialny zakres kompetencji tej Kongregacji był niewielki i dotyczył tylko terytorium Włoch i okolicznych wysp⁴⁴. Dykasteria trwała jedynie do roku 1698, kiedy została zniesiona przez papieża Innocentego XII, który zastąpił ją nową Kongregacją o nazwie Kongregacja *super disciplina Regularium*. Jednak papież Pius IX dekretem z dnia 7 IX 1846 r. reaktywował ją, zmieniając nieco nazwę na Kongregację *de statu Regularium Ordinum*⁴⁵.

4. Kongregacja „*super disciplina Regularium*”

W pierwotnej fazie swego istnienia dykasteria ta funkcjonowała, podobnie jak poprzednio omówione, jako specjalna komisja kardynalska ustanowiona przez papieża Innocentego XII. Powołana została w celu dokonania oceny propozycji fundacji nowych klasztorów, przebadania próśb o reaktywowanie klasztorów rozwiązanych oraz przestudiowania wszystkich zagadnień odnoszących się do normalnego funkcjonowania życia zakonnego w podwójnym aspekcie — dyscyplinarnym i ekonomicznym⁴⁶.

Papież, dostrzegając złożoność i długotrwałość prac, przekształcił powołaną wcześniej przez siebie komisję w stałą Kongregację o nazwie *super disciplina Regularium*. Uczynił to konstytucją apost. *Debitum pastoralis officii* z 4 VIII 1698 r.⁴⁷ Utworzoną dykasterią papież Innocenty XII zamierzał niejako zastąpić zawieszoną przez siebie Kongregację *super statu Regularium*, która była powołana z prawie analogicznymi funkcjami.

Do kompetencji omawianej Kongregacji należało czuwanie nad wewnętrzną dyscypliną klasztorów w tym wszystkim, co dotyczyło przyjmowania nowicjuszy, nowych ubiorów, zachowania się młodych profesów, anulowania ślubów, przenoszenia i ewentualnego wydalania zakonników, a także czuwanie nad prośbami o se-

⁴² BRT XVII, s. 654—657.

⁴³ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 375.

⁴⁴ Konst. *Iniuncti*: „... intra fines Italiae et insularum adjacentium...”.

⁴⁵ Szerzej na ten temat por. D. Bouix, dz. cyt., s. 194.

⁴⁶ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 388.

⁴⁷ BRT, XX, s. 824—828.

kularyzację. Do dalszych uprawnień należała troska o funkcjonowanie klasztorów wzorcowych ustanowionych po kilka dla każdego zakonu na terenie Włoch i przyległych wyspach. Klasztory te miały być dla innych przynależących do danej rodziny zakonnej wzorem, na którym można było oprzeć praktykę życia zakonnego⁴⁸.

Na czele Kongregacji *super disciplina Regularium* stał Kardynał Prefekt wspomagany przez pewną liczbę kardynałów, Sekretarza i Podsekretarza. Do Kongregacji przynależał również adwokat od spraw finansowych i pewna liczba doradców, tzw. *consultores*⁴⁹.

Procedura załatwiania spraw była dwójaka. Sprawy większej wagi rozpatrywano i rozwiązywano na „zebraniu plenarnym”⁵⁰, w którym brali udział Kardynał Prefekt, Kardynałowie członkowie i Sekretarz, a także Kardynałowie członkowie i Sekretarz Kongregacji *Episcoporum et Regularium*. Załatwianie natomiast spraw zwyczajnych było powierzane „kongresowi”, który zbierał się codziennie⁵¹.

Papież Pius VI konstytucją apost. *Singulari providentia* z 1790 r. dokładniej określił kompetencje i zadania omawianej Kongregacji w celu uniknięcia wątpliwości i niedogodności, które rodziły się ze względu na wielkie podobieństwo między tą Kongregacją a Kongregacją *Episcoporum et Regularium*. Trudności te powstawały szczególnie w kwestiach, które wchodziły w zakres kompetencji obu Kongregacji, jak np. związanych z wewnętrzną dyscypliną monasterów i klasztorów czy w kwestii nowicjatu⁵².

Na skutek przede wszystkim zmian politycznych, jakie miały miejsce pod koniec XVIII wieku, działalność omawianej Kongregacji uległa poważnej stagnacji, którą potęgowały zderzenia kompetencji i powtarzające się nadal konflikty z tego powodu. Dostrzegł to papież Grzegorz XVI i podjął energiczną działalność w celu wyeliminowania możliwości nieporozumień. W roku 1833 zarządził, że sprawy odrzucone przez jedną Kongregację nie mogły być przedłożone pod osąd drugiej. Zadecydował również, że będą bez wartości uprawnienia udzielone przez jedną, których odmówiła druga, nakładając równocześnie surowe kary na nie przestrzegających tych nakazów⁵³.

Jednak i te decyzje nie potrafiły uporządkować wszystkich spraw i funkcje omawianej Kongregacji w jeszcze bardziej widoczny sposób zmniejszyły się. Dlatego też papież Pius IX dekretem z 7 IX

⁴⁸ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 388.

⁴⁹ Por. tamże, s. 389.

⁵⁰ Początkowo tego rodzaju zebrania odbywały się przed Najśw. Sakramentem.

⁵¹ Por. N. Del Re, dz. cyt., s. 390.

⁵² Por. tamże, s. 389.

⁵³ Por. tamże.

1846 r. wprowadził dalsze zmiany. Sprawy dotyczące życia zakonnego podzielił między Kongregację *super disciplina Regularium* i Kongregację o nazwie *de statu regularium Ordinum*⁵⁴. Poinformował o tym wszystkim zainteresowanych encykliką *Ubi primum arcanum* z 17 VI 1847 r.⁵⁵, skierowaną do przełożonych różnych rodzin zakonnych.

Kongregacja *super disciplina Regularium* kontynuowała swoją działalność aż do pierwszych lat XX wieku. Tak więc na przestrzeni wieku XIX istniały aż trzy kongregacje, które zajmowały się sprawami zakonnymi. Taki stan rzeczy powodował w praktyce wiele trudności i komplikacji. Dlatego też papież Pius X, przystępując do ogólnej reformy prawodawstwa kościelnego, jak również do generalnej odnowy Kurii Rzymskiej, dostrzegając te trudności. Dnia 26 V 1906 r. wydał motu proprio *Sacrae Congregationi*⁵⁶, mocą którego zniósł Kongregację *super statu Regularium* i *super disciplina Regularium*, powierzając ich uprawnienia i zadania omówionej poprzednio Kongregacji *Episcoporum et Regularium*.

II. Ustanowienie Kongregacji Zakonników

Następny etap historii wyznacza konstytucja apost. *Sapienti consilio* z 29 VI 1908 r. wydana przez papieża Piusa X⁵⁷. Tego samego dnia została wydana pierwsza część *Norm postępowania w Kongregacjach, Trybunałach, Urzędach Kurii Rzymskiej* — tzw. normy ogólne⁵⁸. Natomiast 29 września 1908 r. ogłoszono normy szczegółowe tegoż dokumentu⁵⁹. Wspomniane *Normy postępowania* stanowiły jak gdyby ogólny regulamin całej Kurii Rzymskiej oraz poszczególnych jej dykasterii.

Wiele racji skłoniło papieża do przeprowadzenia reorganizacji Kurii Rzymskiej. O niektórych wspomniał w konstytucji apost. *Sapienti consilio*. I tak pewne urzędy erygowane i reformowane w ciągu wieków ze względu na zmieniające się okoliczności czasu i miejsca utraciły rację bytu, ponieważ ich kompetencje przejęły

⁵⁴ Było to reaktywowanie zawieszanej w 1698 r. Kongregacji *super statu Regularium*. Tak uważa wielu autorów, między innymi: D. Bo-uix, dz. cyt., s. 194; N. Del Re, dz. cyt., s. 164 i 389; E. Sztafrowski, *Współpracownicy papieża w pasterskim posługiwaniu*, Warszawa 1979, s. 125.

⁵⁵ Pii IX P.M. Acta, I, Roma 1854, s. 46—54.

⁵⁶ Pii X P.M. Acta, III, Roma 1908, s. 136—137.

⁵⁷ AAS 1(1909)7—9. Wstępna część tej konstytucji zawierała postanowienie, że ma wejść ona w życie z dniem 3 XI 1908 r.

⁵⁸ *Ordo servandus in Sacris Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae, Normae communes* (AAS 1(1909)36—59).

⁵⁹ *Ordo servandus in Sacris Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae, Normae peculiare* (AAS 1(1909)59—108).

inne dykasterie⁶⁰. Wyraźnym tego przykładem może być właśnie omawiana przez nas Kongregacja.

Ferretto podaje, że było opracowanych aż sześć wersji projektu w reorganizacji Kurii Rzymskiej⁶¹. Gdy chodzi o interesującą nas Kongregację, proponowano następujące zmiany:

1. Ze względu na wielorakość zadań istniejącą Kongregację *Episcoporum et Regularium* podzielić na dwie;
2. dokonać zmiany nazwy;
3. rozgranaczyć kompetencje, szczególnie wobec Kongregacji *de Propaganda Fide*⁶²;
4. poddać pod kompetencje nowej Kongregacji Instytuty, w których nie składa się ślubów oraz inne im podobne;
5. włączyć w zakres jej kompetencji Trzecie Zakony.

Zgodnie ze zgłaszzanymi postulatami konstytucja apost. *Sapienti consilio* zamiast dotychczas używanej nazwy wprowadziła nową: *Sacra Congregatio negotiis Religiosorum sodalium praeposita* — Kongregacja Zakonników (Zakonów)⁶³.

Powyższa Konstytucja zawierała tylko nieliczne normy dotyczące struktury i procedury tej Kongregacji. Bliższe określenia znajdowały się w *Normach postępowania* — tak w części ogólnej, jak i szczegółowej.

W skład Kongregacji Zakonników wchodził: Kardynał Prefekt, Sekretarz i Podsekretarz jako urzędnicy wyżsi oraz Kolegium Konsultorów, a także dwie kategorie urzędników niższych.

Kardynał Prefekt miał specjalne uprawnienia. Stał na czele urzędników i wszystkich osób Kongregacji, a do jego obowiązków należało między innymi mianowanie urzędników niższych, jednak po uprzednim otrzymaniu zgody papieża⁶⁴. W nominacjach brał pod uwagę wyniki wcześniejszego konkursu⁶⁵. Innych urzędników służących pomocą Sekretarzowi czy Podsekretarzowi mianował po uprzednim porozumieniu się z nimi⁶⁶.

Z kolei Sekretarz Kongregacji mógł rozstrzygać sprawy mniejszego znaczenia, jednak gdy były one *maioris momenti* — powi-

⁶⁰ Szczegółową ocenę stanu Kurii Rzymskiej przed reformą dokonaną przez Piusa X przedstawił F. Roberti, *De Curia Romana ante pianam reformationem*, *Apollinaris* 25(1952)13—34.

⁶¹ Por. G. Ferretto, *La riforma del B. Pio X*, *Apollinaris* 25(1952) 35—80.

⁶² Dotychczas zależność od Kongregacji *Episcoporum et Regularium* lub od Kongregacji *de Propaganda Fide* ustalana była na podstawie faktu, czy dom generalny danego Instytutu zakonnego znajdował się na terytorium podległym Kongregacji *de Propaganda Fide* czy też nie.

⁶³ Por. E. Szałfrowski, *Kuria Rzymska*, s. 133.

⁶⁴ *Normae communes*, c. II, n. 3.

⁶⁵ Tamże, n. 11.

⁶⁶ Tamże, n. 12.

nien z nimi zwrócić się do Kardynała Prefekta⁶⁷, a zwłaszcza jeśliby one wymagały skomunikowania się z innymi dykasteriami Kurii Rzymskiej⁶⁸. Do niego należała troska o właściwe redagowanie i szybkie wysyłanie dokumentów⁶⁹. Wspólnie z Kardynałem Prefektem podpisywał wszystkie akta, powierzał Konsultorom sprawy wymagające przestudiowania i — gdy zachodziła potrzeba — zwoływał ich na posiedzenia. Przesyłał także do urzędowego dziennika Stolicy Apostolskiej wszystko, co wymagało publicznego ogłoszenia⁷⁰. Wreszcie do jego obowiązków należało kierowanie sekretariatem, urzędem protokołów i archiwum⁷¹.

Podkreretarz natomiast obowiązany był pomagać Sekretarzowi, o ile wymagały tego sprawy, a w razie jego nieobecności albo z powodu innych przeszkód utrudniających Sekretarzowi wykonywanie obowiązków — zastępować go⁷².

Odrębną grupę pracowników Kongregacji stanowili Konsultorzy. Tworzyli oni kolegium⁷³, które odbywało zebrania w ten sam sposób, jak i Sesja Plenarna Kardynałów⁷⁴. O wnioski mogli być proszeni przez kardynałów lub kierowników różnych urzędów⁷⁵. Jak już wspomniano, Kolegium Konsultorów zwoływał Sekretarz i w sprawach poważniejszych lub trudniejszych przewodniczył mu⁷⁶.

Gdy chodzi o procedurę⁷⁷ Kongregacji Zakonników, należy stwierdzić, że wszelkie sprawy kierowane do niej były rozpatrywane na Zebraniu Plenarnym (Sesji Plenarnej) albo na Kongresie, które to instytucje zostały przejęte z dawnej organizacji. Na Sesji Plenarnej podejmowano decyzje ważniejsze, jak np. wydanie dekretu, na mocy którego „pochwala się lub zatwierdza” jakiś Instytut, dekretu aprobacji konstytucji czy wreszcie decyzje dotyczące istotnej zmiany, jaka miała być wprowadzona w zatwierdzonym już Instytucie⁷⁸. Kongres z kolei tworzyli urzędnicy wyżsi pod przewodnictwem Kardynała Prefekta⁷⁹. Do niego należało

⁶⁷ Tamże, c. I, n. 2.

⁶⁸ *Normae peculiaries*, c. VI, n. 1.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ *Normae communes*, c. i, n. 2.

⁷² *Normae peculiaries*, c. VI, n. 2.

⁷³ Tamże, c. IV, n. 6.

⁷⁴ Tamże, n. 8.

⁷⁵ Tamże, n. 6.

⁷⁶ Tamże, n. 2.

⁷⁷ Postanowienia „Norm postępowania” znajdują swoje uzupełnienie w pracach autorów dobrze znających wewnętrzną procedurę stosowaną przez Kongregację. Do nich należą przede wszystkim: A. Gutierrez, art. cyt.; D. Bouix, dz. cyt.; B. Ojetti, *De Romana Curia*, Romae 1910; F. Cappello, *De Curia Romana*, Romae 1911.

⁷⁸ *Normae peculiaries*, c. VII, art. V, n. 6.

⁷⁹ *Normae communes*, c. I, n. 3.

rozstrzygnięcie i załatwianie spraw mniejszej wagi, a także przygotowywanie tych wszystkich, które miały być rozstrzygnięte na Sesji Plenarnej⁸⁰.

Po reformie przeprowadzonej przez papieża Piusa X nowej Kongregacji Zakonników podlegały następujące grupy osób:

1. zakonnicy i zakonnice związani ślubami uroczystymi lub zwykłymi;

2. ci, którzy nie składając ślubów żyli wspólnie na wzór zakonników

3. oraz osoby należące do Trzecich Zakonów świeckich⁸¹.

Zauważyć należy, że konstytucja papieska nie używa dotychczasowego terminu *regulares*, ale wprowadza ona oprócz *regulares* inne rodzaje życia zakonnego. Czyni również rozróżnienie między zakonnikami o ślubach uroczystych i zwykłych⁸².

Kompetencja Kongregacji ograniczała się wyłącznie do „wewnętrznych spraw”, które były załatwiane między zakonnikami czy też dotyczyły zakonników jako takich oraz osób trzecich⁸³. Dotyczyła spraw *in linea disciplinari*, natomiast inne, a więc procesy sądowe, powinny być przekazywane do Roty Rzymskiej⁸⁴. W sprawach nie dotyczących wewnętrznego zarządu i karności zakonnej Kongregacja nie miała żadnej jurysdykcji⁸⁵. Do kompetencji omawianej Kongregacji należało również udzielanie osobom od niej zależnym dyspens, zarówno gdy chodziło o ustawy obowiązujące tylko członków zakonu (prawo wewnętrzne zakonów), jak i ogółu wiernych⁸⁶.

Konstytucja apostolska *Sapienti consilio*, precyzując kompetencje Kongregacji, rozgraniczyła kompetencje jej i Kongregacji Rozkrzewienia Wiary. Chociaż do tej ostatniej należała kontrola nad misjonarską działalnością zakonników, to jednak w sprawach dotyczących wewnętrznej karności i ściśle zakonnych podlegali oni Kongregacji Zakonników. Ponadto, zgodnie z zasadą podaną we wstępnej części konstytucji o zachowaniu tego, co nie zostało wyraźnie odwołane, Kongregacja miała wiele uprawnień przyznanych jej przed reformą papieża Piusa X.

⁸⁰ *Normae peculiare*s, c. II, n. 2.

⁸¹ Konst. *Sapienti consilio*, I, 5, n. 1.

⁸² Było to wynikiem zmian, jakie zaszły w XIX wieku, kiedy to oprócz dawnych zakonów o ślubach uroczystych, zaczęły tworzyć się zgromadzenia zakonne i stowarzyszenia o ślubach zwykłych. Sytuację tę unormował papież Leon XIII, zrównując w prawach i obowiązkach zgromadzenia zakonne z zakonami. Uczynił to konstytucją *Conditae a Christo* z 1900 r.

⁸³ Konst. *Sapienti consilio*, I, 5, n. 1.

⁸⁴ Tamże, I, 5, n. 2.

⁸⁵ Por. St. Gall i inni. *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. XXIII—XXIV, Warszawa 1911, s. 131.

⁸⁶ Konst. *Sapienti consilio*, I, 5, n. 3.

Przedstawiona wyżej struktura i kompetencje Kongregacji Zakonników z pewnymi tylko zmianami zostały przejęte przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. Należy też dodać, że na tym etapie reorganizacji Kurii Rzymskiej nie znaleziono jeszcze najlepszego rozwiązania trudności powstających na tle zderzenia się kompetencji poszczególnych jej dykasterii.

III. Kongregacja w świetle przepisów Kodeksu z 1917 r.

Postanowienia dotyczące Kongregacji Zakonników zawarte zostały w kan. 251 podzielonym na trzy paragrafy. Zachowano bez zmian nazwę Kongregacji ustaloną w konstytucji apost. *Sapientii consilio* — *Sacra Congregatio negotiis religiosorum sodalium praeposita*.

Cytowany kanon nic nie wspominał o strukturze osobowej Kongregacji, ale mówił o niej kan. 246, który w odniesieniu do wszystkich kongregacji postanawiał, że na ich czele stoi Kardynał Prefekt, którego wspomagają kardynałowie wyznaczeni przez papieża oraz inni urzędnicy⁸⁷. Dokładniejsze określenia w tej materii uwzględniają, zgodnie z postanowieniem kan. 243, normy ogólne i szczegółowe zatwierdzone przez papieża, z którymi, chociaż nie były one nigdzie publikowane, można się zapoznać studiując różne opracowania dotyczące Kurii Rzymskiej.

Osoby fizyczne wchodzące w skład Kongregacji Zakonników w tym okresie są następując: Kardynał Prefekt, który posiadał najwyższy autorytet w ramach Kongregacji, następnie Sekretarz bezpośrednio kierujący Kongregacją wraz z Podsekretarzem, pomocnicy (*studii adiutores*) dodani każdej sekcji Kongregacji i wreszcie urzędnicy niżsi, wśród których wlicza się protokolistę, archiwistę, kasjera i ich współpracowników.

Przy omawianej dykasterii istniało nadal grono konsultorów mianowanych przez papieża i posiadających specjalny mandat. Ich opinia czy też rada była wymagana w kwestiach szczególnej wagi⁸⁸.

Pewne *novum* w strukturze osobowej stanowiła grupa adwokatów świeckich, którzy sprawowali funkcję doradców w sprawach o charakterze cywilnym. Na wzór Sekretariatu Stanu zostali wprowadzeni do Kongregacji urzędnicy tzw. okazjonalni (*officiales non*

⁸⁷ Kan. 246: „Singulis Congregationibus praeest Cardinalis Praefectus vel, si eisdem praesit ipsemet Romanus Pontifex, eas dirigit Cardinalis Secretarius; quibus adiunguntur Cardinales quos Pontifex eis adscribendos censuerit, cum aliis necessariis administris”.

⁸⁸ Liczba Konsultorów ciągle wzrastała, tak iż przed reformą papieża Pawła VI wynosiła ona 44 (por. *Annuario Pontificio* 1962, s. 387 nn).

numerarii), którzy świadczyli specjalną pomoc w różnych jej sekcjach⁸⁹.

Przechodząc do omówienia struktury organizacyjnej Kongregacji należy podkreślić, że zmiany zachodzące na tym polu zawsze były impulsem dla jej rozwoju. Zmiany te w omawianym okresie można scharakteryzować następująco:

1. Zaproponowano utworzenie nowych urzędów i nowy podział obowiązków;

2. zaczyna odbywać się kongres o nazwie *Congressus Plenus*;

3. wielkiego znaczenia nabierają komisje i tzw. *commissarii*;

4. w niektórych sprawach i z powodu niewystarczającej liczby organów wewnętrznych zachodziła konieczność posługiwania się osobami z zewnątrz;

5. utworzono nową kategorię urzędników (*supernumerarii*);

6. jako urzędników *supernumerarii* dobrano również zakonników nie-Włochów⁹⁰.

Tak więc struktura organizacyjna omawianej dykasterii ulegała ciągłemu rozrostowi, opierając się jednak na strukturach już istniejących. I tak Kardynał Prefekt z kardynałami Kongregacji i Sekretarzem tworzyli Kongregację Plenarną, która orzekała w kwestiach zasadniczych, takich jak np. wydawanie instrukcji, rozwiązywanie wątpliwości prawnych, praktyczna interpretacja prawa itp. bądź też wyrażała swoją opinię w sprawach, które wymagały autorytetu papieża (np. aprobaty nowych zakonów albo konstytucji).

Kardynał Prefekt, Sekretarz, Podsekretarz, urzędnicy tzw. *studii adiutores* i dwóch lub więcej Konsultorów z jednym sekretarzem Kongresu tworzyli Kongres „pełny” (*Congressus Plenus*), na którym spoczywał obowiązek przygotowywania zagadnień i spraw na Kongregację Plenarną i rozwiązywanie kwestii o określonej wadze — według uznania Sekretarza Kongregacji — które nie wymagały kompetencji Kongregacji Plenarnej.

Inny organ wewnętrzny Kongregacji to Kongres „zwyczajny” (*Congressus ordinarius*), który tworzyli Kardynał Prefekt, Sekretarz, Podsekretarz i tzw. *studii adiutores*. Do jego zadań należało udzielanie uprawnień, indultów, łask, wydawanie prawnych zarządzeń mniejszej wagi, tj. tych, które należało załatwić w ciągu tygodnia.

Natomiast sprawy najważniejsze, zgodnie z przepisem kan. 244 § 1, przekazywano władzy papieża w czasie oficjalnej audiencji udzielanej Prefektowi. Dekrety i decyzje prawne były podpisywane przez Kardynała Prefekta, w wypadku jego nieobecności przez Sekretarza, a jeżeli i ten był nieobecny — przez Podsekretarza.

⁸⁹ Por. *Annuario Pontificio* 1949, s. 754—759.

⁹⁰ Por. A. Gutierrez, art. cyt., s. 24.

Dyspozycje mające charakter ogólny podpisywał także jeden z urzędników *studii adiutores* właściwej Sekcji.

W omawianym okresie historii Kongregacji w jej ramach zostały utworzone trzy sekcje. Pierwsza, zwana Sekcją spraw zwyczajnych (*sectio a negotiis ordinariis*), zajmowała się kierowaniem zakonnikami poprzez wydawanie aktów prawnych mających na względzie zwyczajny rozwój życia zakonnego. Dzielila się na trzy urzędy zajmujące się zakonami i zgromadzeniami męskimi, zakonami i zgromadzeniami żeńskimi oraz stowarzyszeniami bez ślubów i instytutami świeckimi⁹¹. Druga — nazwana Sekcją spraw specjalnych (*Sectio a negotiis specialibus*) — posiadała jeden urząd, który interesował się wypadkami nadzwyczajnymi, tak w aspekcie jurydycznym życia zakonnego, jak i w praktycznym. I wreszcie trzecia, zwana ogólną (*Sectio Generalis*), otrzymała zadania o charakterze dokumentacyjnym względem wszystkich zagadnień, którymi zajmowała się Kongregacja. W skład jej wchodziły cztery urzędy: urząd protokołów, archiwum, urząd administracyjny i statystyczny.

Oprócz wyżej wymienionych organów wewnętrznych Kongregacji powstały w tym okresie różne komisje nie zaliczane bezpośrednio do organów wewnętrznych. Tworzone były z grona Konsultorów i innych urzędników. Powołane zostały dekretem Kongregacji z dnia 2 II 1931 r.⁹², a zadaniem ich było wcześniejsze przedyskutowanie pewnych spraw i przygotowanie wniosków dla Kongresu lub Kongregacji Plenarnej. Można wyliczyć następujące komisje:

1. do zatwierdzania nowych instytutów i ich konstytucji⁹³;
2. do rewizji konstytucji zakonnych w aspekcie ich zgodności z przepisami Kodeksu;
3. do badania pięcioletnich sprawozdań;
4. do badania spraw przedłożonych przez Sekretariat zespołowi Konsultorów;
5. do spraw dotyczących wychowania zakonnego i kapłańskiego, jak również kształcenia kandydatów, nowicjuszy i alumnów zakonnych⁹⁴;

⁹¹ Papież Pius XII konst. apost. *Provida Mater* z 2 II 1947 r. zatwierdził status prawny Instytutów Świeckich w Kościele i oddał je pod zarząd Kongregacji.

⁹² Por. E. Sztafrowski, *Kuria Rzymska*, s. 136.

⁹³ Komisja ta powstała dużo wcześniej, jeszcze za papieża Leona XIII w 1888 r., obecnie została zreorganizowana (por. R. N. a. z. *Religieux* (S. *Congregatio de*), w: *Dictionnaire de Droit Canonique*, t. VII, k. 562).

⁹⁴ Została ona powołana dekretem Kongregacji *Quo efficacius* z 24 I 1944 r. (AAS 36(1944)213); Porównaj na ten temat S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici*, Romae 1954, s. 172; M. Coronata, *Institutiones iuris canonici*, t. I, s. 404—405.

6. instytutów świeckich⁹⁵.

W następnych latach obserwujemy dalszą ewolucję struktury organizacyjnej Kongregacji, co uzewnętrzniło się w rozbudowywaniu różnych jej urzędów i zmieniającym się podziale kompetencji między nimi. I tak przy Kongregacji zostało powołane dnia 23 X 1951 r. praktyczne Studium Prawa Zakonnego⁹⁶, na wzór Studium Rotalnego, z zadaniami doskonalenia wiadomości o kompetencji, stylu i praktyce Kongregacji oraz prawie porównawczym zakonników. Papież Pius XII przez motu proprio *Cum supremae* z dnia 11 II 1955 powołał do istnienia Papieskie Dzieło Powołań Zakonnych⁹⁷.

Postanowieniem kan. 251 § 1 ustalono, że Kongregacja „ma prawo zajmowania się w sposób wyłączny zarządzaniem, dyscypliną, studiami, dobrami, przywilejami zakonników i zakonnice o ślubach uroczystych lub zwykłych i wszystkimi, którzy żyją we wspólnocie na sposób zakonników, chociaż nie składają ślubów publicznych, oraz trzecimi zakonami świeckimi, nie naruszając praw Kongregacji Rozkrzewiania Wiary”⁹⁸. Paragraf trzeci tegoż kanonu dodawał: „zarezerwowane jest tej Kongregacji udzielanie dyspens od prawa powszechnego dla zakonników za wyjątkiem tego, o czym decyduje kan. 247 § 5”⁹⁹. Celem wyjaśnienia należy dodać, że kan. 247 § 5 stwierdzał, iż tylko Kongregacja św. Oficjum była kompetentna we wszystkich sprawach odnoszących się do postu eucharystycznego kapałnów odprawiających Mszę św.

Zgodnie z przepisem kan. 251 Kongregacji Zakonów podlegały następujące kategorie osób:

1. Wszyscy zakonnicy obu płci, tzn. wierni, którzy składali śluby publiczne tak uroczyste, jak i proste, czasowe albo wieczyste. Od razu należy podkreślić, że zakonnicy podlegali Kongregacji bądź jako osoba moralna, bądź każdy z osobna, dzięki czemu Kongregacja stawała się kompetentna w sprawach nowicjuszy, postu-

⁹⁵ Na temat wszystkich komisji — por. E. Sztafrowski, *Kuria Rzymska*, s. 136 oraz A. Gutierrez, art. cyt., s. 31—32.

⁹⁶ AAS 43(1951)806—807.

⁹⁷ AAS 47(1955)266. Szerzej na ten temat por. A. Gutierrez, D. J. Palacios, *Pontificium Opus vocationum religiosorum*, *Commentarium pro religiosiis et missionariis* 42(1961)41—45.

⁹⁸ Kan. 251 § 1: „Congregatio negotiis religiosorum sodalium praepositae sibi exclusive vindicat quae respiciunt regimen, disciplinam, studia, bona et privilegia religiosorum sodalium utriusque sexus tum solemnibus tum simplicibus votis adstrictorum, eorumque qui, quamvis sine votis, in communi tamen vitam agunt more religiosorum, itemque tertiorum Ordinum saecularium, incolunt iure Congregationis de Prop. Fide”.

⁹⁹ Kan. 251 § 3: „Huic denique Congregationi reservatur concessio dispensationum a iure communi pro sodalibus religiosiis, firmo praescripto can. 247 § 5”.

lantów, aspirantów zgromadzeń czy zakonów, ponieważ oni wszyscy stanowili część osoby moralnej. Pozostałe osoby, którym zakon służy np. w szpitalach, domach opieki, konwiktach, nie stanowią osoby moralnej, nie podlegały Kongregacji¹⁰⁰;

2. Wierni, którzy bez ślubów publicznych żyli we wspólnocie na sposób zakonny pod przewodnictwem przełożonego, składając ślubowanie lub przyrzeczenie posłuszeństwa, czystości i ubóstwa. Chodzi tu o stowarzyszenia, o których mówił kan. 673¹⁰¹. Należy dodać, że uwagi poczynione w punkcie pierwszym odnoszą się także do tej kategorii osób;

3. Trzecie zakony świeckie, tzn. bractwa, które żyjąc w świecie zmierzają do życia bardziej świętego pod kierownictwem jakiegoś zakonu, realizując regułę zaaprobowaną przez Kościół¹⁰², również podlegały tej Kongregacji¹⁰³ w odróżnieniu od innych pobożnych związków, które zgodnie z przepisem kan. 250 § 2 zależne były od Kongregacji Soboru;

4. Na podstawie konstytucji apost. *Provida Mater Ecclesia* z dnia 2 II 1947 r.¹⁰⁴ papież Pius XII poddał pod zarząd Kongregacji także instytuty świeckie, tzn. związki wiernych, których członkowie zobowiązują się do życia według rad ewangelicznych bez składania ślubów publicznych i bez obowiązku innych form życia zakonnego.

Wypada zauważyć, że w stosunku do konstytucji papieża Piusa X bardziej sprecyzowano w Kodeksie sprawę kompetencji, wyliczając prawie taksatywnie kategorie osób i sprawy podległe omawianej Kongregacji.

Jednak mimo to zagadnienie kompetencji stało się wkrótce przedmiotem sporów, które musiała rozwiązać Komisja Kardynalska

¹⁰⁰ Panowała jednak wśród autorów powszechna opinia, że jeżeli miejsca, w których zakony wypełniają swoją posługę, stanowiły ich własność, nie można wykluczyć, że w niektórych okolicznościach osoby tam przebywające mogły pośrednio korzystać z przywilejów danych zakonowi (G. Mandelli, *S.C. dei Religiosi*, w: *Enciclopedia Cattolica*, t. IV, Roma 1950, k. 325).

¹⁰¹ Kan. 673 § 1: „*Societas virorum sive mulierum, in qua sodales, vivendi rationem religiosorum imitantur in communi degentes sub regimine Superiorum secundum probatas constitutiones, sed tribus consuetis votis publicis non obstringuntur, non est proprie religio, nec eius sodales nomine religiosorum proprie designantur*”.

¹⁰² Kan. 702 § 1: „*Tertiarii saeculares sunt qui in saeculo, sub moderatione alicuius Ordinis, secundum eiusdem spiritum, ad christianam perfectionem contendere nituntur, modo saeculari vitae consentaneo, secundum regulas ab Apostolica Sede pro ipsis approbatas*”.

¹⁰³ Trzecie zakony podlegały tej Kongregacji jedynie jako osoby moralne. Nad poszczególnymi członkami, jako osobami fizycznymi, ponieważ są zwykłymi wiernymi, władzę sprawują różne dykasterie Kurii Rzymskiej.

¹⁰⁴ AAS 29(1947)114.

przewidziana kan. 245. W odpowiedziach z dnia 24 III 1919 oraz 13 i 27 XI 1922 r. Komisja wyjaśniła:

1. W sposób wyłączny do kompetencji Kongregacji Zakonów należą sprawy, których przedmiotem jest prawo albo pożytek jakiejś rodziny zakonnej lub osób zakonnych;

2. Podobnie w sposób wyłączny do tejże Kongregacji należy udzielanie — z zachowaniem obowiązujących norm — sanacji, kondonacji w odniesieniu do przeszłości i redukcji w odniesieniu do przyszłości, dotyczących kapelanii oraz innych legatów, których nie powierzono wprawdzie zakonowi ścisłemu lub rodzinie zakonnej, jednak zostały erygowane w kościołach zakonnych lub tam przeniesione — dopóki zarządzanie legatami i wypełnianie zobowiązań należą do zakonników. W pozostałych przypadkach sprawy tego rodzaju należały do kompetencji Kongregacji Soboru;

3. Kongregacja udziela dyspens zakonnikom przystępującym do święceń, gdy brakuje im wymaganego prawem wieku, są związani przeszkodą lub nie spełniają innych warunków wymaganych do przyjęcia święceń ewentualnie nie odbyli przepisanych studiów;

4. Do niej należy udzielanie dyspens tym zakonnikom, którzy np. mając jakąś przeszkodę nie mogą odprawiać Mszy św. na stojąco¹⁰⁵;

5. Również udziela podległym jej zakonnikom dyspensy od postu eucharystycznego, gdy idzie o przyjmowanie Komunii św.¹⁰⁶

Natomiast sprawa postu eucharystycznego kapłanów zakonnych odprawiających Mszę św. — zgodnie z kan. 247 § 5 i 251 § 3 — nadal podlegała kompetencji Kongregacji św. Oficjum.

Powyższe wyjaśnienie Komisji dokładniej określiło kompetencje Kongregacji i mimo że ich zakres był szeroki, to jednak ograniczały je inne dykasterie Kurii Rzymskiej. Kongregacja św. Oficjum, oprócz wyżej wspomnianych uprawnień, miała wyłączne prawo decydowania o tym wszystkim, co dotyczyło wiary i obyczajów także w zakonach oraz mogła karać za niektóre przestępstwa wyliczone przez Kodeks w kan. 2314, 904 i 2368. Na mocy kan. 252 kompetencji Kongregacji Rozkrzewiania Wiary podlegały zakony w sprawach misyjnych; a także niektóre zakony misyjne w dwóch aspektach: zakonnym i misyjnym. Również na podstawie specjalnego uprawnienia władza tej Kongregacji rozciągała się na zakony na prawie diecezjalnym na terytoriach misyjnych. Przepis kan. 248 poddawał wyłącznej kompetencji Kongregacji Konsystorzalnej zakonników, którzy otrzymali sakrę biskupią. Z kolei jedynie Kongregacja Sakramentów mogła przeprowadzać procesy doty-

¹⁰⁵ AAS 11(1919)251. Także por. F. Cappello, *Summa iuris canonici*, t. I, Romae 1932, s. 86 oraz F. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum*, t. II, Romae 1928, s. 502, nota 77.

¹⁰⁶ AAS 15(1923)39.

czące ważności święceń kapłańskich zakonników¹⁰⁷, gdy były udzielone pod przymusem lub ze względu na jakikolwiek inny motyw za wyjątkiem błędu formy, w którym to wypadku kompetentna była Kongregacja św. Oficjum¹⁰⁸. W tych wypadkach jednak Kongregacja Zakonników udzielała najpierw dyspensy od ślubów zakonnych. Na podstawie kan. 250 do uprawnień Kongregacji Soboru należało przyłączanie parafii¹⁰⁹ do domów zakonnych oraz rozpatrywanie spraw dotyczących uzurpacji przez władze świeckie dóbr zakonnych; także czuwanie nad stowarzyszeniami, uniami itd. wiernych, które były erygowane przy kościołach zakonnych. Wyłącznie Kongregacja Seminariów i Uniwersytetów miała uprawnienia do decydowania w sprawach seminaryjnych, uniwersyteckich albo innych instytutów typu uniwersyteckiego, także jeżeli były one prowadzone lub kierowane przez zakonników¹¹⁰. Wreszcie kompetencji Kongregacji Kościoła Wschodniego, zgodnie z kan. 257, podlegało to wszystko, co dotyczyło spraw *in foro externo* wiernych rytu wschodniego, także zakonników.

Trzeba też powiedzieć o procedurze Kongregacji Zakonników. Sprawę tę regulował kan. 251 § 2, który postanawiał, że sposób postępowania Kongregacji był wyłącznie administracyjny, bez stosowania formalności prawnych. Kanon mówił wyraźnie, że Kongregacja musiała przekazać trybunałom rzymskim sprawy, które wymagały postępowania sądowego. Ponadto — jeżeli sprawa rozgrywała się między zakonem a osobą niezakonną — Kongregacja mogła ją przesłać do innej Kongregacji albo do specjalnego trybunału¹¹¹.

Dostęp do Kongregacji Zakonów dla każdego zakonnika i reprezentantów poszczególnych osób moralnych nie wymagał potrze-

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Por. kan. 249.

¹⁰⁹ Na podstawie odpowiedzi Kongregacji Konsystorialnej z 5 VII 1915 r. do kompetencji Kongregacji Soboru należała sprawa nadawania parafii diecezjalnych zakonnikom. Wymagane było jednak wcześniejsze zezwolenie lub dyspensacja Kongregacji Zakonów w wypadku jeżeli reguły lub konstytucje danego zakonu zabraniały przyjmowania parafii (Por. CIC Fontes, V, s. 66).

¹¹⁰ AAS 24(1932)149 oraz kan. 256. Także por. A. Gutierrez, *Sacrae Congregationes pro Institutione Catholica et pro Religiosis relate ad studia et formationem sacerdotalem religiosorum*, Commentarium pro religiosis et missionariis 48(1969)328—329.

¹¹¹ Kan. 251 § 2: „Quapropter, quaestionibus ordine iudiciario tractandis ad tribunal competens remissis et incolumi semper iure Congregationis S. Officii et Congregationis Concilii circa negotia ad ipsas spectantia, haec Congregatio quaestiones omnes suae competentiae in linea disciplinari dirimit, sed si quaestio vertatur inter religiosorum sodalem et personam non religiosam, ipsa, praesertim ad instantiam partis, potest quoque, si aequum iudicaverit, eandem quaestionem ad aliam Congregationem aut tribunal remittere”.

by pośrednictwa. Dla zakonów męskich na prawie papieskim dostęp ten jednak, zgodnie z kan. 517, był możliwy przez Prokuratora Generalnego danego zakonu, który rezydował w Rzymie.

Od decyzji Kongregacji nie przewidywano apelacji, ale przysługiwało prawo wniesienia o ponowne rozpatrzenie sprawy albo prośba o wydanie decyzji na Sesji Plenarnej, jeżeli wcześniejsza była podjęta przez Kongres.

Wyżej przedstawiony stan rzeczy¹¹² dotrwał do Soboru Watykańskiego II, a praktycznie do roku 1967, a więc chwili wydania konstytucji apost. *Regimini Ecclesiae Universae*, która dokonała posoborowej odnowy Kurii Rzymskiej.

Zakończenie

Historia Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich wskazuje na liczne zmiany, jakie miały miejsce w jej strukturze w ciągu wieków. Ich podstawą było zawsze dążenie do ulepszenia form działania i dostosowywanie ich do aktualnych potrzeb Kościoła, a przyczyna tkwiła w zmianach form życia zakonnego oraz w ewolucji zachodzącej w mentalności i potrzebach ludzi danej epoki. Miały one także bezpośredni związek ze zmianami zachodzącymi w Kurii Rzymskiej. Stąd też historię tej Kongregacji należy odczytywać w kontekście historii Kurii Rzymskiej, instytucji wspomagającej papieża.

Wydaje się, że zaprezentowana tutaj w sposób ogólny historia Kongregacji może stanowić podstawę do zrozumienia jej obecnej struktury, kompetencji i zadań.

La Sacrée Congrégation pour les Religieux et les Instituts séculiers dans l'aspect historique et juridique

La Sacrée Congrégation pour les Religieux et les Instituts séculiers a sa longue et riche histoire dont les origines remontent au XVIes. A travers les siècles on changeait plusieurs fois son nom, on modifiait graduellement son organisation et ses compétences. Ces modifications concernaient aussi la procédure qui subissait des améliorations. L'histoire de la Congrégation est particulièrement riche pendant la période à partir du pape Sixte V (1585—1590) jusqu'au pape Pie X (1903—1914). Pourtant, les changements les plus importants dans la Congrégation sont étroitement liés aux documents décisifs marquant l'histoire de la Curie

¹¹² 2 III 1951 r. został ogłoszony *Regulamin dotyczący osób należących do Kurii Rzymskiej*. Dokument ten jednak nie wniósł istotnych zmian co do struktury czy kompetencji Kongregacji. Regulamin nie był ogłoszony w AAS, znajduje się natomiast u X. Ochoa, *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, t. II, Roma 1969, n. 2195, k. 2869—2878.

Romaine. En font partie: constitution apostolique *Immensa aeterni Dei* du 22 janvier 1587 du pape Sixte V, const. apost. *Sapientis consilio* du 29 juin 1908 du pape Pie X, Code du Droit Canonique de 1917 et const. apost. *Regimini Ecclesiae universae* du 15 août 1967 du pape Paul VI.

Dans son travail, l'auteur a montré la Congrégation dans son développement historico-juridique jusqu'à la dernière réforme. Ce développement, aussi bien que toutes les transformations concernant ce dicastère, sont les conditions essentielles d'une vue complète sur la structure présente, les compétences et les tâches de la Congrégation.